

УДК 76.071.1.(=161.2)(575.3)"19"
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2023.06.1397>

ВАЛЕРІЙ БЕЗУШКО: ПЕРІОД ХУДОЖНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИДАВНИЦТВАХ СЕРЕДНЬОЇ АЗІЇ

Софія КОРНІЙЧУК

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-5589-161X>

молодша наукова співробітниця Інституту досліджень
бібліотечних мистецьких ресурсів;
Львівська національна наукова
бібліотека України імені В. Стефаника,
вул. В. Стефаника, 2, Львів, 79000, Україна,
e-mail: rudasofia1504@gmail.com

Історія українського мистецтва рясніє численними прога-линами, які стосуються у тому числі творчої біографії баг-атьох митців ХХ ст. До їхнього числа входить Валерій Гри-горович Безушко — український живописець, графік і пе-дагог. Вимушено працюючи у 1974—1990 рр. поза межами батьківщини, він упродовж багатьох років залишався не-відомим для українського суспільства. *Актуальність* об-раної теми публікації засвідчує відсутність досліджень про В. Безушка, а також невелике число його творів в Україні. Крім того, вивчення ілюстративного спадку митця сприя-тиме збагаченню наявних на сьогодні знань про українську графічну школу, зокрема тих її постатей, які в силу обста-вин працювали за кордоном. *Метою публікації* є розкрит-тя здобутків В. Безушко, яких він досяг, працюючи у ви-давництвах Душанбе «Ірфон», «Маоріф» і «Адіб». Опра-цювання публікацій про художника, збір, систематизація і мистецтвознавчий аналіз графічних творів, які прикрасили численні видання, лягли в основу статті. Залучення в першу чергу приватних архівів, а також численних інтерв'ю забез-печили об'єктивну характеристику творчого доробку мит-ця. У статті подано коротку біографію В. Безушка. Основну увагу приділено книжковим ілюстраціям, над якими митець працював у Душанбе. Доведено, що В. Безушко, будучи та-лановитим графіком, своєю працею збагатив мистецтво Та-джикистану і приніс славу Україні поза її межами.

Ключові слова: Валерій Григорович Безушко, графіка, книжкова ілюстрація, видавництво, Душанбе.

Софія КОРНІЙЧУК

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-5589-161X>

Junior Researcher at the Research Institute

for Art Library Resources;

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine
in Lviv

2, Stefanyk Street, 79000, Lviv, Ukraine,

e-mail: rudasofia1504@gmail.com

VALERIE BEZUSHKO: THE PERIOD OF ARTISTIC ACTIVITY IN CENTRAL ASIA PUBLISHERS

The history of Ukrainian art is filled with numerous gaps, including those related to the creative biography of many artists of the 20th century. Among them is Valeriy Hryhorovych Bezushko, a Ukrainian painter, graphic artist, and educator. Forced to work abroad from 1974 to 1990, he remained unknown to Ukrainian society for many years.

The relevance of the chosen publication topic is evidenced by the lack of research on V. Bezushko and the limited number of his works in Ukraine. Additionally, the study of the artist's illustrative legacy contributes to enriching existing knowledge of the Ukrainian graphic school, particularly its figures who worked abroad due to circumstances.

The purpose of the publication is to reveal the achievements of V. Bezushko while working at the Dushanbe publishing houses «Irfon», «Maorif» and «Adib». The main tasks include processing publications about the artist, collecting, systematizing, and art-historical analysis of graphic works that adorned numerous publications. Objective characterization of the artist's creative output was ensured through the involvement of private archives and numerous interviews. The article provides a brief biography of V. Bezushko, with the main focus on book illustrations created in Dushanbe. The artistic legacy of the graphic artist is defined by the artistic design of publications such as «Piruzinoma» (1980), philosophical works of I. Sin, the poetry collection «Living Water» (1987) by M. Mirshakar, the historical novel «Firdousi» (1989) by S. Ulug-zade, and the poetry collections of A. Jami (1989) and M.A. Bedil (1990).

The article examines the figurative language of the illustrations and provides a characterization of the artist's style, emphasizing his deep understanding of the culture of Central Asia, the past and present of the Tajik people.

The artist reveals these aspects through a reinterpretation of the traditions of the Ukrainian art school. It is demonstrated that V. Bezushko, as a talented graphic artist, enriched the art of Tajikistan and brought fame to Ukraine beyond its borders.

Keywords: Valeriy Hryhorovych Bezushko, graphic art, book illustration, publishing, Dushanbe.

Вступ. *Постановка проблеми.* Валерій Григорович Безушко — український живописець, графік і педагог, який у 1974 р. був скерований радянською владою працювати у видавництвах Таджикистану. Там він жив і активно творив до 1990 р., а потім повернувся в Україну. Це є вагомою причиною того, що ім'я митця лишається поза увагою українських дослідників до сьогодні. Негативно на вивчення творчого доробку митця впливає те, що основна частина його мистецького доробку сьогодні перебуває у Таджикистані. Багато творів художника зберігаються в фондах Музею образотворчого мистецтва в Душанбе [1, с. 21]. Окремо слід наголосити на тому, що в Україні бібліографічною рідкістю є книжки, які оформив митець у видавництвах Душанбе «Ірфон», «Маоріф» і «Адіб». Усе це доводить актуальність повернення в Україну імені В. Безушка, розкриття його здобутків поза межами батьківщини.

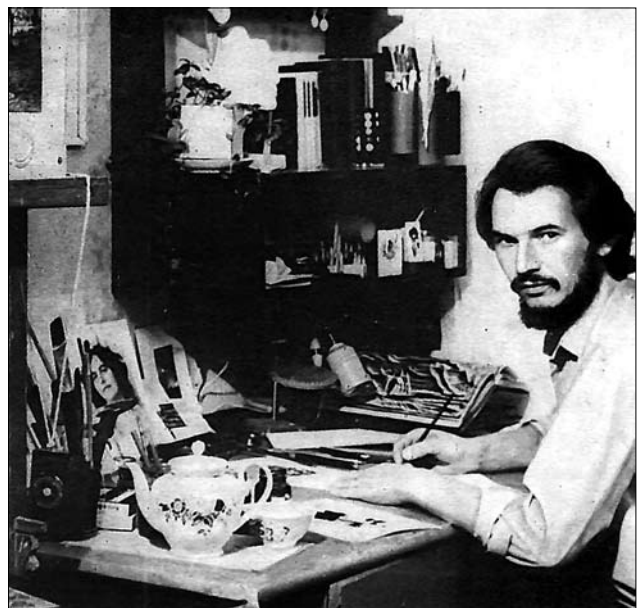
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перша з відомих енциклопедичних публікацій про В. Безушка з'явилася у краєзнавчому виданні «Митці Рівненщини» (1997) [2, с. 37], яке зазнало доповнень у перевиданні 2011 р. [3, с. 20]. Згодом про митця надрукували в альманасі Рівненської обласної організації Національної спілки художників України «Художники Рівненщини» (2008) [4, с. 6—7]. Найвагомим у популяризації імені В. Безушка слід вважати «Енциклопедію Сучасної України» (2003) [5, с. 423]. Тут слід назвати видання «Довідник членів спілки художників України» (1998) [6, с. 11] та «Національна спілка художників України» (2009) [7, с. 21], де про В. Безушка згадано як члена Спілки. Велику цінність має також словник митців випускників та викладачів кафедри графіки Української академії друкарства «Спадок першодрукаря» (2011) [1, с. 21]. Кожне із названих джерел містить мінімальний обсяг інформації про митця, з невеликим варіюванням даних. У кожному з них названо лише декілька ключових дат з його життя і згадано окремі його праці. Довідки енциклопедичного характеру деколи доповнюють ілюстрації. Подібний матеріал також маємо і в інтернет-архіві [8]. Ймовірно, першоджерелом цих статей є публікація про В. Безушка в альбомі «Молоді художники Таджикистану» (1987) [9, с. 22—23]. Це джерело містить також коротку розповідь В. Безушка про свою працю. Додаткову інформацію вдалося по-

черпнути із статті журналістки Людмили Васюк «У творчому горінні», яку помістила здолбунівська газета «Нове життя», де йде мова про період творчості митця після його повернення на батьківщину в 1990 р. [10 с. 3].

Інформаційна обмеженість названих статей про життєвий і творчий шлях В. Безушка спонукала до численних особистих розмов із митцем [11]. Вони дали змогу глибше осягнути його життєвий і творчий шлях, розкрили значення окремих елементів символічної мови художника та сюжетні особливості його ілюстрацій. Сьогодні безцінним є наданий митцем особистий фотоархів професійного доробку періоду праці в Душанбе. З метою глибшого розуміння основи здобутків В. Безушка опрацьовано архів Українського поліграфічного інституту імені Івана Федорова (нині Українська академія друкарства), де він навчався [12]. У ньому задокументовано навчальні дисципліни, викладачі, характеристики В. Безушка, подано інформацію про його дипломну роботу.

Метою наукового дослідження є розкриття мистецької діяльності Валерія Безушка у період його праці у відомих видавництвах Середньої Азії. Для її досягнення першочерговими визначено завдання збір, систематизація і мистецтвознавчий аналіз графічних творів, які прикрасили багато книжок.

Основна частина. Валерій Григорович Безушко — кращий представник української графіки ХХ ст. Він народився 10 березня 1947 р. на Закар-

Іл. 1. Фотопортрет Валерія Безушка (між 1974—1990 р.)

патті в місті Ужгороді у сім'ї військового. Дитинство і юність митець провів у Здолбунові Рівненської області. З ранніх років юнак захоплювався живописом. Він здобув профільну освіту в Українському поліграфічному інституті імені Івана Федорова у Львові за спеціальністю «Графіка», спеціалізація «Оформлення і ілюстрування книги». Його викладачами у провідному навчальному закладі України були такі знані графіки як Валентин Бунов, Володимир Овчинников, Анатолій Попов та Іван Прийдан [9, с. 22]. Будучи студентом, він відвідував обов'язкові предмети, серед яких рисунок, живопис, перспектива, пластична анатомія, шрифти, історія книги, поліграфія та інші [12]. У той же час художник зосередив увагу на вивченні графіки, її образно-художніх ресурсах (іл. 1).

Для дипломного проекту В. Безушко обрав тему мистецького оформлення видання твору «Горянка» аварського поета прозаїка, перекладача Расула Гамзатова [12]. З метою збору матеріалів молодий митець вирушив в експедицію музеями Середньої Азії. Там він безпосередньо знайомився з матеріальною культурою, традиціями і середовищем. Він створив ритміку книги завдяки поєднанню східних орнаментів із кириличною абеткою [11]. Дипломний проект був оцінений на вищому рівні і значною мірою визначив подальшу долю графіка. Після закінченні Поліграфічного інституту В. Безушка скерували в Таджикистан.

Період професійної діяльності В. Безушка у видавництвах середньої Азії почався влітку 1974 р. Приїхавши в Душанбе, він розпочав роботу у видавництві «Ірфон». Упродовж року (1974—1975 рр.) він працював інженером-технологом; до 1980 р. — завідувачем редакцією художнього оформлення. Це був час, коли митець почав експонувати свої твори на Республіканських виставках. Перша з них датується 1975 р. Він брав участь у Міжнародних книжкових виставках у Москві 1977 р., 1979 р. і 1981 р. На них він головним чином представляв оформлені ним книги. Згодом український графік був нагороджений дипломом I-го ступеня на конкурсі «Мистецтво книги: республіки Середньої Азії та Киргизстану» 1981 р. в Алма-Аті та 1997 р. в Душанбе. Він здобув срібну та бронзову медалі на виставках досягнень народного господарства у Москва, 1983 та 1984 рр. відповідно [9, с. 22]. Розквіт творчої діяльності В. Безушко в Душанбе припадає на 1980—1987 рр. У цей

час був головним художником видавництва «Маоріф». Останні роки (1988—1990) він працював художником видавництва «Адіб» [5, с. 423]. Саме тоді все виразнішим ставало назрівання конфлікту в Душанбе¹, що пізніше (у 1990 р.) призвело до вимушеного виїзду митця з країни.

За час свого перебування в Таджикистані (1974—1990) В. Безушко оформив понад 30 видань. Достеменно відомо, що за його участі вийшли книги «Горянка» Расула Гамзатова (1975), «Поєми» Михайла Лермонтова (1975), «Подорожі Синдбада» (1976), «Кавказький бранець» Олексія Толстого (1979), — на посаді завідуючого редакцією художнього оформлення видавництва «Ірфон»; «Пірузінома»² Ібн Сіна (1980) [13], «Учитель Сходу» Сатим Улугзаде (1984), «Жива вода» Мірсаїда Міршакара (1987) [14] — на посаді головного художника видавництва «Маоріф». Пізній період діяльності в Середній Азії представляє збірка поезій X—XV ст. «Рубінові чотки» (1988), «Фірдоусі» С. Улугзаде (1989) [15], «Вибрані твори» Абдуррахмана Джамі (1989) і двотомник поетичних творів Мірза Абдулкадір Беділя (1990).

Для аналізу образної мови В. Безушка розглянемо декілька кращих видань, які він ілюстрував. Першою такою книжкою слід вважати «Пірузінома», яка появилася в 1980 р. у видавництві «Маоріф» [13]. Це збірка п'яти філософських творів: трактатів і притч, які написав Ібн Сіна (повне ім'я Абу Алі аль-Хусейн ібн Абдаллах ібн Сіна, латинізоване Авіценна), видатний перський філософ, лікар, хімік, астроном, теолог і поет кінця X — початку XI ст. Український графік використав для книги зовнішні (палітурка, фронтиспіс, титул) та внутрішні (п'ять ілюстрацій, по одній до кожного твору) елементи оформлення. Усі ілюстрації виконані в техніці гравюри на дереві (також дереворит або ксилографія). Працюючи над ними, В. Безушко надавав перевагу чергуванню плям і тонких вишуканих штрихів. Для митця велике значення мав контраст форм і величин (іл. 2).

Особливістю ілюстрацій книжки є авторський підхід до розкриття сюжету. Він полягає у спільному

¹ Масові заворушення у лютому 1990 р. в столиці Таджикистану — Душанбе, що були відголосом майбутньої громадянської війни.

² У джерелах також згадується під назвою «Книга наставлень».

Іл. 2. В. Безушко. Ілюстрація до твору «Пірузінома», дереворит. С. 12. 1980 р.

композиційному рішення з невеликою варіативністю, проте різним смисловим та сюжетним наповненням. Центром композиції художник обрав силует дерева (дерев), а також одну або декілька постатей людей. Її він замикає у круг і додає елементи, що виходять поза межі умовної рамки ілюстрації. Найчастіше це можуть бути крони дерев і елементи космосу, для зображення яких автор використовує графічний фігури кола та кругу. Відчуття ритміки книги митець досягає за рахунок руху рук, що своїми гострими згинами задають напрямок погляду по цілому ряду. Гармонію створює контраст чітких прямих ліній в основній частині та кругових ліній, які відтворюють небесний світ, космос. Додатково ілюстрації наповнені елементами-символами письма — сувій, чорнило, пера; музики — східні струнні інструменти; творчої музи у вигляді птаха та атрибутикою східної трапези. Світло-тіньове рішення художник розкриває чергуванням плями, штриха та вільного простору між ними. Штрих скрізь покладений по формі. Залежно від бажаного ефекту В. Безушко використовує рівні, чіткі лінії штриха для вираження напруги, або ж плавні, пластичні, що перетікають у рівновагу та спокій. Усі ілюстрації приблизно однаково наповнені деталями, більш характерні коливання внутрішньої психологічної напруги ніж зовнішніх формальних елементів. Ритміка ілюстрацій у книзі підпорядкована тексту.

В. Безушко вдалося знайти рішення для різних за своєю тематикою літературних творів і з допомогою образної мовою поєднати їх. Він використав одну стилістику та подібні образотворчі прийоми для художніх творів із сюжетною лінією і філософських праць. Спосіб ілюстрування варіюється від прямого трактування сюжету до застосування алегорій, знаків, символів.

Образну манеру В. Безушка яскраво розкриває оформлення збірки віршів таджицького поета Мірсаїда Міршакара — «Жива вода» 1987 р. [14]. Це збірка поезій і поем для дітей молодшого шкільного віку. Для роботи митець обрав видовжений вертикальний формат (60 x 100/16) видання, що візуально відповідає силуету віршованого тексту. Оформлення складається із заставок, трьох сюжетних шмуцтитулів і дванадцяти сторінкових ілюстрацій. Чорно-білі сюжетні зображення виконані в техніці ліногравюри. Дане видання засвідчило вміння В. Безушка працювати з ілюстраціями орієнтованими на різні вікові категорії. Малюнки є достатньо простими для сприйняття, та водночас наповнені дрібними деталями, що рекомендовано при оформленні книг для дітей (іл. 3).

Графік густо заповнює зображення різномасштабними елементами, творить сіру пляму, вписану в чітко окреслену раму. Притому багато частин композиції виводить за її межі. Це не позбавляє ілюстрацій їхньої статичності. Штрихи кожної з них переважно заокруглені, хвилеподібні. Художник уникає агресивності ліній і форм. В ілюстраціях виразно простежуються декоративний підхід у трактуванні рослинного світу, в першу чергу трав, квітів, дерев тощо. Митець часто використовує багатоплановість пейзажу, що відіграє велике значення у розкритті краси і багатства природи краю. Велику увагу В. Безушко приділяє головним героям, дії яких тісно взаємозв'язані. Їх він подає на тлі гір, лісу, річки тощо. В ілюстраціях події рідше розгортаються симультанно. Головні герої його зображень — діти. Безушко зображає персонажів у різному вбранні. Одні в традиційному народному (таджицькому та індійському) одязі, інші в сучасному радянському.

Увага В. Безушка до етнографічних елементів традиційної культури Таджикистану перегукується із зростанням зацікавлення українських художників 1960-х рр. до візуально-символьної мови україн-

ської ідентичності [16]. Це показує безумовну приналежність і нерозривність графіка з українською культурою, традиціями і здобутками в першу чергу львівської школи.

Вагомою працею у мистецькому доробку В. Безушка є оформлення книги «Фірдоусі» письменника Сатим Улуг-заде (1989) [15]. Це історичний роман «присвячений життю і діяльності класика таджицької літератури Абулкосіма Фірдоусі. Це роздуми про події історії, яка містить в собі минуле і лікує біль сьогодення, а також відповідає на питання за-втрашнього. У цьому сенсі роман є історичним та сучасним водночас. В тому ж числі в книзі розповідається про створення однієї з головних праць Фірдоусі — «Шахнаме» [17, с. 3]. Український графік створює візуальний ряд, що складається з фронтиспіса, десяти ілюстрацій та орнаментальних заставок. Ілюстрації чорно-білі, штрихові, виконані у техніці ліногравюри. Характерним є відмінне володіння графіком композиційними засобами плями та штриха. Художник вміло використовує контраст та багатоплановість. Штрих кладе по формі на фігурах та предметах, з особливою динамічністю вільно використовує його для передачі фоні. Бачимо відмінність від оформлення видання «Пірузінома» у ширшому різноманітті штрихів, форм.

Працюючи над оформленням книжки, В. Безушко зосередив увагу на відображенні життя і побуту часів Абул-касима Фірдоусі — другої половини X — початку XI ст. Композиційний простір обмежений архітектурними елементами, плямами неба, дерев, трав, тощо, які мають градацію світло-тіньових рішень з перевагами темних або світлих плям. Усі ілюстрації у книжці «Фірдоусі» є фігуративними. Персонажі переважно зображені у повний ріст, що дає великий простір для відтворення одягу, демонстрації характерних халатів та тунік Середньої Азії, використання фактур та орнаментів тканин. Велику увагу автор присвятив розкриттю людської особистості, характерам персонажів, емоційному стану, духовній наповненості, що розкривається через жести рук, фігуративне підпорядкування, вираз обличчя тощо (іл. 4).

Усі ілюстрації В. Безушка до історичного роману мають розповідний характер. У них зафіксовані окремі моменти життя. Митець зображає героїв під час спілкування, сперечки, за працею тощо. Прито-

Іл. 3. В. Безушко. Ілюстрація до твору «Жива вода», лінорит. С. 65. 1987 р.

Іл. 4. В. Безушко. Ілюстрація до твору «Фірдоусі», лінорит. С. 255. 1988 р.

му усі вони мають відмінну взаємодію із середовищем. Жоден їх рух, жест чи емоція у творах не є ви-

Іл. 5. В. Безушко. Ілюстрація до книги О. Толстого «Кавказький бранець», лінорит. Репродукція (Художники Рівненщини, 2008). 1979

падковими. Художник не просто зображає описані романом події, він вправно розкриває думку завдяки тонким нюансам, таких як виноградний листок на фоні білого неба чи легка посмішка на схиленому обличчі жінки. Мистецьке трактування залишає широкий простір для уяви.

Для кращого розкриття графічної мови В. Безушка розглянемо останню ілюстрацію книги у главі «Боз чалої вата», що перекладається як «Ще раз вибачте». Для завершення ілюстративного ряду художник створює напружене зображення. Він розміщує дві групи людей: селян на першому плані та трьох вершників на другому. Ця ілюстрація цікава тим, що симультанно розповідає дві історії. Вершники позаду згідно літературного твору несуть вість Фірдоусі про його помилювання шахом [17]. Драма зображеного моменту в тому, що селяни, на відміну від посланців влади уже знають про смерть письменника. Графік використовує контраст і білу пляму для акцентування уваги на абрисі фігур вершників, та жесту селянина, що додає гостроти сюжету. Білі проміжки перебивають загальну сіру пляму ілюстрації, додаючи їй ритміки. Художник застосовує велику кількість різноманітних за характером та пластикою штрихів, які підсилюють емоційну напругу. Фон густо заповнений фактурами трав та квітів. У творі В. Безушко уникає випадковості, і всі символи мають своє значення. Алегоричну мову цієї ілюстрації митець пояснює чорною пів аркою, до якої їдуть вершники. «Вони несуть вість але не в змозі обігнати смерть» [11].

Таким чином автор говорить про два світи: земний та потойбічний.

Загалом, в оформленні книги «Фірдоусі», відзначаємо мистецьке і тонке чуття автора. На перший погляд ілюстрації подібні, проте при аналізі розкривається особливий світ — історія кожної з них. Лінії відрізняються легкістю, штрихи вражають варіативністю, відрізняються за характером — рівні, ламаї, хвилеподібні, короткі та довгі, та насиченістю, лежать по формі незалежно чи це обличчя, одяг, орнамент або небо.

У всіх ілюстраціях привертає увагу те, що художник, ілюструючи історичний роман, приділяючи велику увагу матеріальній культурі Азії минулих століть, використовує стилістичну мову притаманну швидше українській графіці, а не традиційно таджицькій. Це помітно в дотриманні пропорцій у трактуванні людської фігури, використанні прямої лінійної та повітряної перспективи. Це одна помітна різниця в тому, що В. Безушко використовує об'ємне зображення зі збереженням традиційних західних принципів вирішення простору.

Якщо порівняти цю працю В. Безушка з більш ранньою — «Кавказький бранець» 1979 р., то відзначаємо лаконічність та стриманість графічної мови на початковому етапі творчої діяльності. Художник зображає відкритий простір. Він малює гори, архітектуру міста, на тлі якого фігури головних героїв є малими і незначними. Зображальна манера відрізняється невеликою кількістю деталей, одноманітністю та статичністю штрихів, які мають більш прямий характер, ніж в більш пізніх роботах. Чітко помітним є вплив викладачів на молодого художника. Так, ілюстрації Безушка до цієї книги перегукуються з роботами Володимира Овчиннікова 60-х років, особливо з ілюстраціями до збірки віршів Расула Гамзатова 1965 року та прислів'їв «Так сказали мудреці» 1967 року [18] (іл. 5).

Ілюстрації видання «Кавказький бранець» дають змогу побачити стиль митця на етапі формування. Коли основні риси вже окреслилися, але ще не набули тієї дзвінкості, що мають пізніші праці. Порівнявши зображення людей тут і для прикладу в ілюстраціях до роману «Фірдоусі», помітна еволюція, яку пройшов митець. Йому вдалося досягнути власного трактування фігури на основі української традиції, натомість тут помітне ще певне колюван-

ня від азійської манерою відображення людини та європейською.

Багатство графічних рішень доводить оформлення В. Безушком збірки віршів (газелей) письменника Абдуррахмана Джамі (повне ім'я Нуриддін Абдуррахман ібн Ахмад Джамі) — «Вибрані твори» 1989 р., видавництво «Адіб». Автор тексту відомий своєю красномовністю та метафізикою милосердя перський філософ, поет, суфійський шейх, теоретик музики та теолог XV ст. Книга складається з трьох розділів. Художнє оформлення включає чотири ілюстрації та три шмуцтитули. Усі вони виконані в техніці деревориту. Впевненість і чіткість штрихів демонструє філігранну підготовку дерев'яного кліше графіком. Хвиляста лінійність наближає зображення до східного каліграфічного письма ієрогліфами. Загальна насиченість лініями створює сіру пляму ілюстрації; лінія сповнена декоративності, максимально вільна, хвиле- та зигзагоподібна. Художник наближує образотворче мистецтво ілюстрування до каліграфії. Ілюстрації багаті на різноманітні орнаменти, змалювання райської природи: стрункі дерева, птахи, експресивні зображення квітів, щедрі грона винограду, яскраве сонце тощо. Проте графіку вдається чітко підпорядковуються усі елементи основній думці, тим самим уникнути хаосу. Вирішення композиції і трактування персонажів залишається сталим. В усіх ілюстраціях помітна тісна взаємодія між людьми. Художник розкрив наступні сюжети: зустріч закоханих; купця, що розхвалює свій крам; філософську дискусію; суперечку знаті. Він вміло змалював сюжет через настроєвість фону. Так закохані знаходяться у саді, що дає відчуття спокою, гармонії. Фоном для бесіди мудреців служить альтанка з гронами винограду, де багатство ягід символізує багату на зміст розмову. В той же час суперечка вельмож відбувається у середовищі задушливого, гамірного міста (іл. 6).

Одними з найвиразніших особливостей графіки В. Безушка є створення одного композиційного рішення для усього ілюстративного ряду, виявлення і обігрування характерного елементу-символу, що лягає в основу сюжетної лінії. У підтримку цієї тези проаналізуємо оформлення поезій 1990 р. видавництва «Адіб». Це проілюстрований двотомник поетичних збірок узбецького філософа та мислителя Мірза Абдулкадір Беділя, поета XVII — початку

Іл. 6. В. Безушко. Ілюстрація до збірки творів Абдуррахмана Джамі, дереворит. Архів В. Безушка, 1989 р.

XVIII ст. Його вірші складаються з простих слів, загальновідомих понять, які, переплітаючись, набувають особливої милозвучності, вражають глибиною метафори і філософським змістом.

Оформлення першого тому виконане у техніці ліногравюри. Для нього В. Безушко створив десять ілюстрацій, об'єднаних спільною поетичною мовою. Як в ілюстраціях до збірки «Пірузінома», тут кожна ілюстрація зав'язана навколо графічного елементу, що хвилеподібними лініями творить центральну вертикаль композиції. Ця пляма нагадує швидкоплинність часу: «Десь він насичений і стиснутий, десь закритий, а десь більше розкривається» [11] (іл. 7).

Композиції статичні, одно- або двофігурні. Характерною особливістю оформлення цієї збірки є лаконічність та наповнена символічність. Кожен предмет не є випадковим (пісочний годинник — символ миттєвості життя, пір'їна павича — поетичність, тощо). Для митця властиве часте застосування діалогу як композиційного рішення, де протиставляються духо-

Іл. 7. В. Безушко. Ілюстрації до вибраних творів Бедиль, том 1, ліногравюра. Архів В. Безушка, 1990 р.

вні цінності матеріальним інтересам. Художник через різницю в одязі демонструє різні соціальні стани — коштовно оздоблене вбрання одного персонажу протиставляє простому вбранню іншого. Ілюстрації з цієї серії розкривають тему кохання, символом якого є чаша. «Адже якщо кохання чисте, воно як живильний напій» [11] та вчення мудреців різних країн. Зокрема на одній із них перський мудрець веде бесіду з індійським філософом. Художник шукав у персонажах ілюстрацій відповідників власним моральним цінностям, звідси і таке часте звернення до теми моральності та мудрості. Невід'ємним елементом виразності художньої мови В. Безушка є жестикуляція рук. Жести персонажів можуть вказувати на предмети-символи, тримати атрибути діяльності персонажа, заперечувати чи вказувати на головне. Цей прийом В. Безушко також використовував у ілюструванні видання «Пірузінома», де герої показують шляхи, правильний напрям, застерігають від небезпеки. Композиційний характер ілюстрацій демонструє широку гаму емоційного та смислового наповнення, створює чіткий ритм, а його тяглість до вертикалі співвідноситься з візуально витягнутою формою поезії.

Графічна мова твору близька до використаної при оформленні «Фірдоусі». Художник кладе штрих по формі, застосовує широкий діапазон світлотіньових градацій, використовує прийом окресленого світлого тла як композиційного елементу. Проте відміним є перш за все відсутність фону, дії відбуваються не на реалістичному тлі, а у абстрактному просторі. Цій роботі притаманна більша пластичність, ілюстрації наповнені повітрям та метафізичними потоками енергії. Композиційні рішення підпорядковуються принципу симетрії. Ілюстративний ряд вибудовує ритміку завдяки окремим елементам що тяжіють вгору та виразним лініям рух.

Другий том поезій збірки перегукується з першим використанням наскрізної композиції сюжету, проте значно відрізняється по графічній мові та композиційним рішенням. Художник оформив книгу у техніці олівцевих ілюстрацій, що дало змогу відтворити найтонші світлотіньові градації, поєднуючи лінійну і тонову манеру. Композиції цього тому перегукуються з оформленням першого тому поезій М.А. Беділя, проте складніші за наповненням елементами (іл. 8).

Художник трансформує композиції першого тому, в основі яких лежала система ліній, що символізують час, доповнюючи їх новими значеннями. Він створює чітку вертикаль, заповнену фактурою ліній, розміщує її позаду персонажів, тим самим змінюючи акценти відносно ілюстрацій першого тому. За словами В. Безушка — це стрижень світу, навколо якого обертається життя [11]. Ця модель є трансформація ідеї космосу з «Пірузіноми». Навколо цієї осі крутиться усе можливе в цьому світі, позитивні та негативні речі. Іншою структурною одиницею ілюстрацій є горизонтальна лінія у нижній частині графічного твору, під якою В. Безушко зображує наслідки прийняття хибних рішень — розруха, смерть, занепад. Ця композиційна система лягає в основу зображального ряду збірки і дала змогу розкрити кожну з тем.

Усі ілюстрації багаті символічною мовою. Значна частина символів перегукується з оформленням попередніх видань — впізнаємо жести персонажів, елементи одягу, трактування сюжету, використання форми діалогу між персонажами. Деякі сюжети бачимо тут вперше. Наприклад, одна з ілюстрацій, висвітлює творчу силу, рушійну енергію лю-

дини, уособленням якої є фігура коня, що також є символом тяжіння до знань, відкриттів як одного з проявів творчого потенціалу. Це є вираження людської сутності пізнавати світ. Композиція сповнена внутрішньої динаміки, відкрита за структурою, врівноважена по центрі. Своє місце тут знайшли характерні елементи космосу, які графік використовував при оформленні збірки «Пірузінома» — зорі, місяць та сонце, що теж знаходяться в постійному русі.

Графічна мова лінійна. Для неї характерна прозорість та поетичність, високий рівень пластичності. Художник використовує багато додаткових хвилеподібних елементів, що створюють відчуття постійного руху, перетікання у площині ілюстрації. Це надає зображенню ритму. Герої вбрані в багатошаровий одяг, тканини якого є прозорими, помітне їх накладання одна на одну.

Передача багатства матеріальної культури є безперечною особливістю графіки митця. Для нього притаманно зображення тканин, їхнього коштовно вишитого одягу, орнаментованих предметів побуту — як от чаші та глечики, музичні інструменти, використання як символів атрибутів писемності. За допомогою композиційних рішень та використання хвилеподібних ліній зображення набуває внутрішньої динаміки. Такими лініями Безушко звертається до образу вогню, який є характерним елементом Середнього Сходу. Окрім мудрості та філософії, притаманної Азії, Валерій Безушко в своїй творчості не оминає і негативних рис цього регіону. У своїх ілюстраціях він висвітлює агресивність, жорстокість, насильство та фарисейство.

Квінтесенцію поетичності графічної мови В. Безушка зосереджена в ілюстрації, де майстер демонструє нижній світ любові небесної, жіночого і чоловічого початку світу. Графік відображає концепцію любові як містичного возз'єднання чоловічого і жіночого початку. Він зобразив двох людей у танці на тлі ночі у саду. Моделювання об'ємів тканин вбрання підкреслює рух тіла. Художник використовує два символи: рослину з квітами — для духовної сторони любові; кажана — для гріховного аспекту.

Для ілюстрацій поезій М.А. Беділя, характерно: в ідейно-смысловому вимірі — використання символів, залучення графічних елементів для передачі метафізичного світу, акцентування на місці

Іл. 8. В. Безушко. Ілюстрації до вибраних творів Бедиль, том 2, олівець. Архів В. Безушка, 1990 р.

людини в структурі космосу; у графічній мові — це двофігурна, рідше однофігурна композиція, зав'язана навколо центральної вертикалі; характерними є відсутність випадкових елементів, пластичність лінії, наповненість повітрям. Для ілюстрацій першого тому притаманна аскетична лаконічність та дзвінка лінійна чіткість, а другого — поетичність, прозорість, накладання текстур, схильність до декоративності.

У 1990 р. В. Безушко повернувся в Україну, де продовжував творчо працювати. У 1990—1994 рр. був головним художником фірми «АРС-панорама», а згодом почав займатися власною видавничою діяльністю. Батьківщина високо оцінила талант митця. У 1990 р. він став членом Національної спілки художників України.

Висновки. Проведене дослідження дає підставу стверджувати, що період праці Валерія Безушка у видавництвах Душанбе: «Ірфон», «Маоріф» і «Адіб» є плідним і якісно розкриває його графічний стиль. Упродовж 1974—1990 рр. В. Безушко проілюстрував більше ніж 30 книг. До кращих із них належать «Пірузінома» Ібн Сіна, «Жива вода» Мірсаїда Міршака, «Фірдоусі» Сатим Улут-заде, збірки поезій Абдуррахмана Джамі та Мірзи Абдулкадір

Бедія. В оформленні кожної з них простежується багато спільного, і в той же час вони розкривають творчий поступ митця.

Аналіз оформлення книжок В. Безушком показав, що для різних типів літератури він використовував різну графічну мову. Композиційні та графічні рішення сюжетних творів відрізняються від тих, які автор використовував, працюючи над оздобленням філософських праць. Для поезії митець вибудував особливий стиль. Ілюструючи твори, орієнтовані на дітей молодшого шкільного віку, він проявив глибоке розуміння дитячого світу. Прикметною рисою творчості В. Безушка є використання технік високого друку. У своїй практиці він найчастіше використовував дереворит і ліногравюру. Вільне володіння ними дало змогу йому з легкістю оперувати лінією, штрихом, плямою тощо, надати їм авторського звучання. Ілюстрації В. Безушка привертають увагу композиціями, які кращим чином розкривають зміст літературного твору. Насичені у деталях, вони вирізняються глибиною змісту. У своїх творах художник детально промальовував головних персонажів. Він велику увагу приділяв відображенню матеріальної культури Сходу. У графічних роботах В. Безушка неодноразово простежується вплив української мистецької школи. У кращих своїх творах він опирався на традиції львівського середовища 1960-х рр. Це відображається у стилістичній мові, пропорціях людських фігур і вирішенні планів перспективи. Усі твори В. Безушка, які постали у 1974—1990 рр., засвідчують беззаперечний талант митця. Своєю працею художник збагатив мистецтво Таджикистану і приніс славу Україні поза її межами.

1. Стасенко В. *Спадкоємці першодрукаря: Словник митців випускників та викладачів кафедри графіки Української академії друкарства*. Львів, 2010. 180 с.
2. Столярчук Б. *Митці Рівненщини: Енциклопедичний довідник*. Рівне: Ліста, 1997. 365 с.
3. Столярчук Б.І. *Митці Рівненщини: Енциклопедичний довідник*. Вид. 2-ге, доповн. й переробл. Рівне: О. Зень, 2011. 386 с.
4. Столярчук Б. *Художники Рівненщини: Альманах Рівненської обласної організації Національної спілки художників України*. Авт. тексту, ред. і уп. Б. Столярчук. Рівне: Видавель Олег Зень; Рівненська друкарня, 2008. 100 с.
5. Столярчук Б.І. *Безушко Валерій Григорович. Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Координаційне бю-

- ро Енциклопедії Сучасної України Національної академії наук України, 2003. Т. 2. С. 423.
6. *Довідник членів спілки художників України: 60-річчя заснування спілки художників України*. Гол. ред. О.М. Міщенко. Київ: Спілка художників України, 1998. 184 с.
7. *Національна спілка художників України: 70-річчя Національної спілки художників України*. Редкол.: Чепелик В.А. та ін.; упоряд.: Волощук І.М., Боковня О.В. Київ: Нац. спілка худож. України, 2009. 504 с.
8. *Ужгородський художник Безушко Валерій Григорович*. Internet archive: way back mashine. URL: <https://web.archive.org/web/20211221114604/https://socrealizm.com.ua/gallery/artist/bezushko-vg-1947> (Дата звернення (21.11.2023)).
9. *Молодые художники Таджикистан*. Авт. текста и сост. О.Р. Румянцева. Москва: Советский художник, 1987. 143 с.
10. Васюк Л. *У творчому горінні. Нове життя: громадсько-політична газета*. 2014. № 93/94. 7 листоп. С. 3.
11. Інтерв'ю з Валерієм Безушком від 20.06.2022. *Приватний архів автора*.
12. Справа В.Г. Безушка. *Українська Академія Друкарства. Особовий архів студентів академії*.
13. Сино А.І. *Пирўзинома*. Душанбе: Маориф, 1980. 104 с.
14. Миршакар М. *Живая вода: Стихи и поэмы*. Пер. с тадж. (Для детей младш. школ. возраста). Душанбе: Маориф, 1987. 144 с.
15. Сатым У.-З. *Фирдоуси*. Душанбе: Адиб, 1988. 269 с.
16. Яців Р.М. *Львівська графіка 1945—1990. Традиції та новаторство*. Київ: Наукова думка, 1992. 118 с.
17. Фірдоусі А. *Шах-Наме або Іранська книга царів*. Львів: друк. Ін-т Ставропіг., 1896. 109 с.
18. Овчинников В. *Книжкова графіка: Альбом*. Упоряд. О.М. Борисенко. Львів: Українські технології, 2007. 216 с.

REFERENCES

- Stasenko, V. (Ed.). (2010). *Heirs of the first printer: Dictionary of artists, graduates and teachers of the Department of Graphics of the Ukrainian Academy of Printing*. Lviv [in Ukrainian].
- Stoliarchuk, B. (Ed.). (1997). *Artists of the Rivne Region: Encyclopedic Guide*. Rivne: Lista [in Ukrainian].
- Stoliarchuk, B. (Ed.). (2011). *Artists of the Rivne Region: Encyclopedic Guide*. Kind. 2nd, add. and processed. Rivne: O. Zen [in Ukrainian].
- Stoliarchuk, B. (Ed.). (2008). *Artists of Rivne region: Almanac of the Rivne regional organization of the National Union of Artists of Ukraine*. Rivne: Vydavets Oleh Zen; Rivnenska drukarnia [in Ukrainian].
- Stoliarchuk, B.Y. (Ed.). (2003). *Bezushko Valerii Hryhorovych. Encyclopedia of Modern Ukraine (Vol. 2)*. Kyiv:

- Koordinatsijne biuro Entsyklopedii Suchasnoi Ukrainy Natsional'noi akademii nauk Ukrainy [in Ukrainian].
- Mischenko, O.M. (Ed.). (1998). *Directory of members of the Union of Artists of Ukraine: 60th anniversary of the founding of the Union of Artists of Ukraine*. Kyiv: Union of Artists of Ukraine [in Ukrainian].
- Chepelyk, V.A., Voloshchuk, I.M. & Bokovnia, O.V. (Eds.). (2009). *National Union of Artists of Ukraine: 70th anniversary of the National Union of Artists of Ukraine*. Kyiv: Nats. spilka khudozh. Ukrainy [in Ukrainian].
- Uzhgorod artist Bezushko Valery Hryhorevich. Internet archive: way back mashine. Retrieved from: <https://web.archive.org/web/20211221114604/https://sorealizm.com.ua/gallery/artist/bezushko-vg-1947> (Last accessed 09.09.2023).
- Rumiantsev, O.R. (Ed.). (1987). *Young artists of Tajikistan*. Moskva: Sovetskyi khudozhnyk [in Russian].
- Vasiuk, L. (2014). In creative burning. *Nove zhyttia: zdolbunivska raionna hromadsko politychna hazeta*, 93/94, 3 [in Ukrainian].
- Korniichuk, S. (2022) Interview with Valery Bezushko. *Private archive of the author* [in Ukrainian].
- The case of V.G. Bezushka. *Ukrainian Academy of Printing. Personal archive of students of the academy* [in Ukrainian].
- Syno, A.Y. (1980). *Pyryzynoma*. Dushanbe: Maoryf [in Tajik].
- Myrshakar, M. (1987) *Living Water: Poems and Poems*. Dushanbe: Maoryf [in Russian].
- Satim, U-Z. (1988). *Fyrdousy. Dushanbe: Adyb* [in Tajik].
- Yatsiv, R.M. (1992) *Lviv graphics 1945–1990. Traditions and innovation*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Firdousi, A. (1896). *Shah-Nameh or Iranian Book of Kings*. Lviv: druk. In-t Stavropyh [in Ukrainian].
- Ovchinnikov, V. (2007). *Book graphics: Album*. Lviv: Ukrain's'ki tekhnolohii [in Ukrainian].